

SKLOŇOVÁNÍ PODSTATNÝCH JMEN

I. Historický nástin:

- systém skloňování jmen se může řídit podle různých principů. Historicky je pravděpodobně nejstarším principem princip sémantický, tj. např. jména létajících živočichů se skloňují určitým způsobem, jména plovoucích živočichů se skloňují jiným způsobem apod. Tento způsob úzce souvisí se slovtvorbou, která fungovala na principu skládání sémantických jednotek (obrazně např. „*modrá ryba, rychlá ryba, velkoploutvá ryba*“ apod., kde „*ryba*“ obecně označuje plovoucího živočicha). S přibývajícím slovní zásobou ovšem tento princip nebyl udržitelný, neboť je příliš nejednoznačný a tím i složitý (např. želva nejen plave, ale i leze po souši), proto princip sémantický ustupuje principu formálnímu, tj. nejprve skloňování podle kmenů (vnější podoby slova, která však historicky vychází z předchozího sémantického principu – srov. výskyt substantiv určitých rodů jen u konkrétních kmenů, jak to známe ze staroslověnštiny, latiny, či staré řečtiny – např. o-, jo-kmeny = maskulina apod.). I tento formální-kmenový princip je však postupně vytlačován, a to principem formálním-rodovým. Příčinou těchto změn je přílišná složitost tohoto formálního systému a jeho neudržitelnost z hlediska rozvoje slovtvorby (u nově vytvořených substantiv vytlačování určitých typů kmenů na úkor jiných, což nakonec vedlo k úplné likvidaci těchto vytlačovaných kmenů tam, kde kmenová příslušnost byla jasná – tj. u staré slovní zásoby).

- v současné ruštině se tedy skloňování substantiv řídí, stejně jako v ostatních slovanských jazycích včetně češtiny, morfologickým principem **rodovým**. Rozlišujeme rod **mužský**, **ženský** a **střední**. Ruština má také díky omezeným možnostem slovtvorby a přechylování substantiva tzv. **obourodá**, tj. mohou vyjadřovat jak skutečnost rodu mužského tak rodu ženského a rod tedy zjišťujeme a) z kontextu, b) z dalších větných členů. Např.: *врач* – doktor/doktorka; *красивая врач* – krásná lékařka; *Мы встретили нашего врача*. – Potkali jsme našeho doktora; *Врач пришла*. – Doktorka přišla.

- u substantiv všech rodů rozlišujeme číslo **jednotné** a **množné**, duál zmizel v průběhu XIII. stol. Pozůstatkem duálu je nom. pl. některých maskulin (původně párová subst. – ramena, kolena, později i jiná – *професора, города*, aj. – u těchto subst. je přízvuk v plurálu vždy na koncovce). **Nom. pl.** má tedy v ruštině koncovku **-ы/-и** [i] (m., f., n.), **-а/-я** [a] (m., n.).

- na rozdíl od jihoslovanských jazyků ruská substantiva měkkých kmenů přešla ke kmenům tvrdým, tj. základem současných paradigmát jsou tvrdé kmeny (viz staroslověnština). Základ ruských deklinací tedy tvoří praslovanské o-kmeny a a-kmeny.

- ruský jazyk se v oblasti deklinace substantiv podvolil více než např. čeština procesu mluvnické analogie. Díky tomu došlo k depalatalizaci souhlásek vznikuvších během I. – III. palatalizace velár (k, g, ch), zejm. se depalatalizace týkala výsledků III. palatalizace. Proto máme v češtině dat. sg. *k noze* X rus. *к ноге*, nom. pl. *vlci* X rus. *волки* (nom. *нога, волк*). Tato skutečnost se stala také motivem pro další jev, jenž je vlastní deklinaci pouze ruských subst., a to **GEN – AK subst. pl. všech rodů** (srov. strus. nom. pl. *волци*, gen. *волков*, ak. *волки* X čes. nom. pl. *vlci* – ak. *vlky* >>> rus. nom. pl. *волки* – gen. *воков* – ak. *волков*).

- rozvoj kategorie životnosti – sg. – v praslovanštině u životných i neživotných maskulin nom. = ak. (Otec jí vlk.) >>> postupně ve slovanských jazycích u životných maskulin **GEN – AK** (Vlk jí otce.). Plurál viz výše.

- stejně jako v češtině musí být při skloňování brán zřetel na důsledky vokalizace jerů (zánik jerů ve slabé, tj. liché, pozici) – srov. čes. *otec* – *otce*, rus. *отец* – *отца, боец* – *борца*.

II. Současný systém deklinace ruských substantiv
- rozlišujeme **3 druhy deklinace**:

- 1) maskulina zakončená na konsonant; vzory: *завод, портфель, трамвай (пролетарий)*
neutra na -o, -e, -ě; vzory: *слово, поле, собрание (воскресенье)*
 - 2) feminina na -a, -я; vzory: *школа, неделя, армия (статья)*
maskulina na -a, -я (názvy osob); vzory: *юноша, дядя*
 - 3) feminina na -ь (bývalé ženské i-kmeny); vzor: *тетрадь*
maskulinum *путь* (býv. mužský i-kmen)
neutra na -мя (bývalé n-kmeny)
- nesklonná subst.:
- a) výrůžky z jiných jazyků na -o, -y, -ю, -и, -е, -а (často pod přízvukem): *метро, табу, кофе, буржуа*.
 - b) cizojazyčná vlastní jména, příjmení na -ого, -аго, -ко, ženská příjmení na -ич, a ženská cizojazyčná příjmení na konsonant.

V ruštině rozlišujeme tvrdé a měkké typy skloňování – tvrdé typy jsou zakončeny na tvrdý konsonant (завод, школа, слово), měkké na měkký konsonant (портфель, неделя, поле). Zmíněné typy se tedy při skloňování liší pouze pravopisně, nikoliv však samotnými koncovkami (srov. слово – слова, поле – поля apod.). Jedinou odlišností je koncovka instr. sg. – tvrdá subst. mají koncovku s o (заводом), měkká s e (полем). (VIZ tabulky skloňování)

Ad 1) typ завод – портфель / слово – поле (VIZ tabulky skloňování)

typ трамвай – skloňuje se jako тип портфель, pouze v **GEN pl.** je koncovka **-ев**.

тип пролетарий (kmen končí na u) – skloňuje se jako трамвай, pouze v **LOK sg.** je koncovka **-и**
> VIZ níže.

Ad 2) тип школа – неделя (VIZ tabulky skloňování). Pomůcka: skloňuje se jako česká feminina vzoru жена.

Обecná pravidla:

Kdy je v nepřímých pádech **koncovka -и** a **kdy -е?** Koncovka **-и** se místo pravidelného koncovkového **-е** vyskytuje vždy, když kmen subst. končí na **-и-** (*пролетари-й, собрани-е, арми-я*)

Pokud je přízvuk na koncovec, mění se **-е-** v **INSTR** subst. 1. a 2. deklinace na **-ě/-о-** (např. со словарём, западней, ножом, госпожой) a také některé koncovky **GEN pl.** –

a) feminina & neutra končící na **-ье/-ьё/-ья** (nom. sg. воскресенье, статья, nom. pl. князя): pokud je **přízvuk** na koncovec > gen. pl. **-ей** (статьей, князём), pokud na kmeni > **-ий** (воскресений);

b) maskulina končící na **-ц/-й**: přízvuk na kmeni > **-ев**, přízvuk na koncovec > **-ов/-ёв** (месяцев, трамваев, Knoцoв, боёв).

c) neutra končící v nom. pl. na **-ья** > v GEN pl. **-ьев** (деревья – деревьев) – obvykle subst. vyjadřující původně látkovou/hromadnou podstatu (dříví, peří aj.)

Koncovky plurálu – DAT, LOK, INSTR pl. mají v ruštině jednotné koncovky **-ам, -ах, -ами** (**-ям, -ях, -ями**), a to nezávisle na rodové příslušnosti & na příslušnosti k jednotlivým paradigmátům skloňování *bez výjimky*.